

Віталій Григорович АБЛІЦОВ,
журналіст, громадський діяч (Київ)

МИКОЛА БУРАЧЕК – ЗАЧИНАТЕЛЬ МИСТЕЦЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

Стаття присвячена М. Бурачекові (1871–1942) — художникові, театральному діячеві, педагогові, піонеру вітчизняного шевченкознавства.

Ключові слова: Шевченко, Бурачек, живопис, Україна, історія.

The article deals with N. Burachek (1871–1942) who was an artist, a theater figure, a teacher, a pioneer of domestic Shevchenko studying.

Keywords: Shevchenko, Burachek, painting, Ukraine, history.

Статья посвящена Н. Бурачеку (1871–1942) — художнику, театральному деятелю, педагогу, пионеру отечественного шевченковедения.

Ключевые слова: Шевченко, Бурачек, живопись, Украина, история.

Сталося так, що на час святкування 200-літнього ювілею Тараса Шевченка Україна опинилася в складній ситуації і гадається, говорити про масштабне гідне відзначення підстав немає. Але є підстави очікувати оновлення в поглядах на Великого Кобзаря. Бо, хочеться комусь це визнавати чи ні, але інколи складається враження, що вітчизняні шевченкознавці досі користуються «Гезами до 120-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка», підготовленими партійними чиновниками відділу культури та пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У в 1934 р., якими була затверджена концепція розвитку радянського шевченкознавства і де Шевченко бачився передусім як революціонер-демократ, метою життя котрого було не утвердження у суспільстві антиімперських національно-визвольних ідей, а «єднання з російськими революційними демократами»¹.

¹ Останнє переконливо продемонстрували, зокрема, окремі статті перших томів нового шеститомного видання «Шевченківської енциклопедії», на жаль, не позбавлені рудиментів колишньої тоталітарної ідеології.

Водночас, на тлі нинішніх трагічних подій ми ясно побачили гострі проблеми вітчизняного державного будівництва, особливо щодо патріотичного та освітньо-культурного виховання громадян незалежної України. То ж і біографіка нині має усвідомити себе мірилом цивілізаційної зрілості суспільства, його здатності до осмислення власної історії та місця у світі, самовизначення народу загалом і кожного зокрема.

Оскільки Т. Г. Шевченко для України є передусім ідеологом національного державотворення, ми не можемо обминути питання стану його вітчизняного біографічного представлення — досягнень і недоліків цього пласту шевченкознавства. Насамперед виникає закономірне питання: чи маємо сьогодні високохудожні романи-біографії, присвячені Тарасові Шевченку? Відповідь невтішна — не маємо². Як не маємо високохудожніх українських за духом біографічних творів про К. Острозького, Б. Хмельницького, І. Виговського, М. Грушевського, П. Скоропадського, І. Франка, І. Мазепу ... Тобто, у нашому духовному соборі відсутнє головне — іконостас. Сказане, на жаль, підтверджує справедливність концептуальної тези Ліни Костенко про «Дефект головного дзеркала»: коли нація позбавлена можливості адекватно реагувати на виклики часу, не має можливості через колоніальне становище донести до світу свої духовні досягнення, власне — відкрити себе, вона не має майбутнього.

Чому це відбувається з нами?

Спробуємо відповісти на прикладі життєпису та творчості одного з зачинателів вітчизняного шевченкознавства, художника-імпресіоніста Миколи Григоровича Бурачека (1871–1942).

Народився майбутній митець на Поділлі 6 березня 1871 р. у родині поштмейстера повітової Летичівської поштової контори колежського секретаря Григорія Йосиповича Бурачека (згідно табелів про ранги Російської імперії нижчим був лише ранг колежського регістратора). Зауважимо, що Летичів на той час уже мав давню історію та власне неповторне

² Зауважимо, що йдеться саме про художні чи мистецькі твори. Академік-літературознавець Іван Дзюба 2008 р. видав фундаментальне дослідження «Тарас Шевченко. Життя і творчість». Але це — всебічне вичерпне наукове дослідження, а не художній твір.

обличчя і духовну атмосферу³, що не могло не вплинути на формування майбутнього митця. Додамо також, що чверть століття перед народженням М. Бурачека, в 1846 р. у місті побував Тарас Шевченко. Поет приїздив до Летичіва за завданням Археографічної комісії змальовувати історичні й архітектурні пам'ятки та згадав про нього у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1856–1857).

Звичайно, між цими подіями немає жодного зв'язку, якщо дивитися на світ холодними очима прагматика. Але оскільки летичівець М. Бурачек за півстоліття по тому став шевченкознавцем, більше того, — піонером вивчення творчої спадщини Шевченка-живописця, то згодимося, що між цими подіями є певний ірреальний зв'язок⁴.

У 1878 р. Бурачеки переїзять до Кам'янця-Подільського — центра однойменної губернії, де батько продовжує службу у поштовому відомстві, очевидно, одержавши підвищення у ранзі та чині. Та вже наступного року в родині сталося горе — померли батько та молодший брат майбутнього художника. Мати залишилася вдовою з трьома малими дітьми. У 1881 р. залишає цей світ і вона. Сироти потрапляють на виховання — «на ласку», як писав М. Бурачек, — до заможних родичів. Хто вони були — невідомо, досі не вдалося дізнатися навіть їхні імена. Ясно одне: Микола Бурачек відгукувався про цих людей без належної у подібних випадках любові та вдячності [3, с. 7]. Вірогідно, причина цієї відчуженості була у значній різниці між соціальним статусом його батьків і тими родичами, котрі, попри все, прихистили трьох сиріт і, не запитуючи їхньої згоди, обирали для них «достойне» майбутнє. Юному Миколі, котрий мріяв стати живописцем, було визначено стати юристом. «Николай, юристам — широкая дорога в жизни», — згадував художник беззаперечний вирок котрогось із сановитих родичів⁵. Але доля розпорядилася інакше: юнак обрав слу-

³ Летичів заснований 1362 р. У 1411 р. місто одержало Магдебурзьке право. Архітектурні пам'ятки увічнив у графіці відомий європейський художник Наполеон Орда (1807–83), котрий у 1872–74 рр. працював у місті.

⁴ Для науковців, очевидно, це — не аргумент, але для біографа — факт, здатний ініціювати і нові сюжетні лінії, й спробу знайти логіку у пізнанні загадок і таємниць долі митця — героя повісті чи роману-біографії.

⁵ Як відомо, у 1888 р. М. Бурачек став студентом юридичного факульту-

жіння мистецтву, а не імперській владі та від 1890 р. (за рекомендацією землячки — актриси М. Савіної) став актором однієї з труп російської драми⁶, а в 1905 р. (34-річним !) почав навчатися у Краківській академії мистецтв.

Повторюся, що нині неможливо встановити, що саме роз'єднувало родину художника з їхніми родичами. Та можемо припустити, що найперше це були українофільські настрої батьків М. Бурачека — Григорія Йосиповича та Лідії Гродзіцької, представниці відомого польського шляхетського роду. Скажімо, майбутній пейзажист із дитинства досконало володів українською мовою⁷. Коли взяти до уваги, що його юні роки припадають на період особливих утисків української мови на території Російської імперії⁸, та що в Кам'янець-Подільській гімназії, де навчався М. Бурачек, її не могло бути, логічно думати, що мова Шевченка побутувала саме у родині Бурачків. Окрім того батько майбутнього митця, будучи художником-самоуком, на замовлення копіював класичні твори живопису задля заробітку, — заняття недостойне у середовищі сановних чиновників.

Та, безперечно, саме Григорій Йосипович розбудив у синові бажання малювати. «Всі його приладдя до малювання — фарби, пензлі, олівці і таке інше, так само, як і самий процес малювання, приваблювали мене, тому я теж «малював» на підлозі, стінах, на кожній сторінці будь-якої книжки. Не скажу, щоб в цьому виявлявся якийсь хист до живопису, скоріш це було дитяче наслідування батька», — згадував М. Бурачек у спогадах «Мое життя» (К., 1937) [3, с. 7]. Та й «почув у собі художника» митець теж під впливом культурної атмосфери родини. «Одного разу до батька привезли високохудожню копію автопортрета Рембрандта. Не знаю чим

тету київського Університету Св. Володимира, та за рік був відрахований із вузу за участь у студентських заворушеннях.

⁶ П'ятнадцять років майбутній художник мандрував Росією, граючи на сцені, оформляючи театральні вистави. Він познайомився з М. Заньковецькою, був партнером відомих тодішніх акторів В. Комісаржевської, П. Орленьова, М. Тарханова, В. Давидова, В. Долматова.

⁷ Читати його україномовні тексти — велике задоволення, такою вишуканою мовою вони написані. Також М. Бурачек захоплювався літературною творчістю: публікував російськомовні оповідання, багато років вів щоденник, що й досі опублікований лише частково.

⁸ Валуєвський 1863 р. та Емський 1876 р. царські укази про обмеження та заборону вживання та використання української мови.

саме, але цей портрет великого художника зробив на мене надзвичайно сильне враження — він навіть снівся мені, а коли багато років пізніше я побачив оригінал цієї картини у Відні, то зустрівся з ним як з рідним батьком» [3, с. 7–8].

Є ще один вагомий аргумент на користь твердження, що саме мистецька атмосфера та україномовність родини вплинула на формування світогляду майбутнього художника. Подільські Бурачеки — українська гілка розгалуженого роду, представники якої досягли і в Білорусії, і в Росії високого суспільного становища. Так, в північній імперії серед Бурачеків були і генерали, й адміралами, й губернатори. Лейтенант Євген Бурачек⁹ (пізніше адмірал) — один із засновників міста-фортеці Владивосток. Але нам цікавий насамперед генерал-лейтенант Степан Бурачок — колоритна особа в історії як російського флоту, так і науки та літератури, кавалер численних імперських відзнак і нагород, а також — лауреат престижної в царській Росії Демидівської премії за наукові досягнення. В одній із його наукових біографій наголошується, що С. Бурачок — виходець із Галичини, народився на Чернігівщині у власній садибі Заїньки і там похований¹⁰. Пошук поетичних Заїньок привів до сучасного села Заньки поблизу Ніжина¹¹. Так от, Степан Бурачок теж володів рідною для нього українською мовою, а серед його Петербурзьких друзів-однодумців було чимало вихідців із України (досить згадати видатного математика — полтавця Михайла Остроградського, котрий товаришував із Тарасом Шевченком).

У подальшому в оточенні М. Бурачека раз по раз з'являються люди, чії долі так чи інакше пов'язані з Т. Шевченком. Так, прихильна доля звела юнака зі старшим братом Гаврила Васька (товариш Т. Шевченка у часи навчання у Петербурзькій академії мистецтв) — Іваном Андрійовичем Васьком, котрий викладав у гімназії малювання¹². «...старий добродушний чудак, ... товариш Т. Г. Шевченка

⁹ У російських джерелах — «Бурачок».

¹⁰ У селі збереглася могила генерала С. Бурачка. Також це чернігівське село — батьківщина видатної актриси Марії Заньковецької (Адасовської).

¹¹ Певно, якийсь недбалий чиновник «загубив» літеру «й» у назві поселення й поетичні Заїньки стали прозаїчними Заньками.

¹² Офіційно: «чистописание и рисование».

по Академії» [3, с. 9]. — напише згодом М. Бурачек, мимоволі припустившись помилки (певно, асоціюючи колишнього вчителя із розповідями про товаришування одного з Васків із Шевченком). Згодом митець зазнав знайомства з видатним польським пейзажистом, професором Краківської академії мистецтв Яном Станіславським, котрий вважав Україну своєю «другою душею», бо народився на батьківщині Т. Шевченка — на Черкащині, у селі Вільшана, що поряд із рідним селом поета — Моринцями.

1912 р. М. Бурачек після семирічного закордонного навчання спочатку у Кракові, а потім у Парижі, повертається до Києва. Вище вже йшлося про сановитих родичів художника, котрі прихистили його по смерті батьків. Є підстави вважати (за спогадами дружини М. Бурачека — О. М. Тимофієвої-Бурачек), що вони жили у Києві (тут мешкали також два менші брати М. Бурачека — Сергій і Пилип). Можливо, саме тут М. Бурачек закінчував гімназійний курс навчання¹³, а згодом став студентом університету.

Архівні дані щодо періоду 1906–1912 рр. не дають змоги щось певне говорити на тему «Шевченко і Бурачек». Але оскільки наступні десятиліття стали активними для Бурачека-мистецтвознавця (особливо, після його переїзду до Харкова у 1925 р.), можемо припустити, що він упевнено рухався до виконання мети свого життя — дати узагальнені глибокі дослідження творчої спадщини Шевченка-художника. Для М. Бурачека дві іпостасі Т. Г. Шевченка — письменник / художник — були неподільними, духовно єдиними та взаємодоповнюючими.

У періоді від 1912 до 1923 р., коли М. Бурачек разом із родиною вимушений був тимчасово залишити Київ (розруха, голод, хвороби) та виїхати на Уманщину, найзначнішою подією у культурному житті України стало здійснення мрії Т. Шевченка — відкриття у Києві Української академії мистецтв (далі — УАМ). «Влітку 1917 р. покійний Ів. Мат. Стещенко, генеральний секретар освіти, дав мені доручення зібрати комісію для заснування в Києві Української Академії Мистецтв. Комісію було зібрано, але працювати регулярно вона почала лише з серпня» — згадував М. Бурачек [5, с. 91].

¹³ Дослідники не можуть виявити в архівах документальне підтвердження того, що митець закінчив саме Кам'янець-Подільську гімназію: навчався — так!, але чи завершив повний курс?

Підросійська Україна не мала вузів, що давали вищу художню освіту і тому саме з академією ініціатори її заснування пов'язували подальший розвиток національного мистецтва.

Серед дослідників є різні думки щодо ініціаторів та учасників реалізації цього надважливого для вітчизняного державотворення проекту. Гадається, що найпереконливіше визначає коло ініціаторів і засновників УАМ історик С. Білокінь: це — професор Г. Павлуцький, директор київського Міського музею (нині — НХМУ) М. Біляшівський, мистецтвознавець і політик Д. Антонович. Вони зустрілися з головою Української Центральної Ради М. Грушевським і генеральним секретарем освіти І. Стешенком і прийняли позитивне рішення щодо долі академії. Учасником усіх цих подій був і Микола Бурачек. Саме його обрали секретарем комісії, покликаної провести всю підготовчу роботу щодо створення академії: визначити кандидатури майбутніх професорів вузу, виробити статут і підготувати вибори ректора.

Організаційна структура вузу народжувалася у дискусіях. Зокрема виникла ідея мати президента академії (згодом від цієї посади засновники УАМ вирішили відмовитися на користь «ректора»). Першим кандидатом на цю посаду визначили М. Бурачека. Очевидно художник мав талант не лише живописця, а й організатора (невипадково 1925 р. М. Бурачек був призначений директором Харківського художнього технікуму, а після його реорганізації в інститут став там професором).

12 червня 1919 р. М. Бурачек, як секретар ради УАМ, підписав адресований Комісаріатові народної освіти Меморандум УАМ щодо драматичної ситуації, в яку потрапила академія — вуз просто знищували (що й сталося після утвердження у Києві окупаційної більшовицької влади, котра інкорпоровала Україну до складу спочатку РРФСР, а в 1922 р. — СРСР).

Інший напрямок діяльності М. Бурачека, пов'язаний із Т. Шевченком, — розвиток національного театру. До вимушеного (у зв'язку з хворобою художника та його сина) тимчасового виїзду 1921 р. на Уманщину М. Бурачек брав активну участь у культурному житті Києва. Він був серед засновників товариства «Національний зразковий театр»,

входив до Комітету Українського Національного театру, належав до літературно-мистецьких угруповань «Гроно» та «Музагет»¹⁴.

Зацікавлення драматургією Т. Шевченка та І. Котляревського не обмежувалося лише теоретизуванням чи планами викласти своє бачення цієї теми у черговому виступі в пресі. М. Бурачек мріяв оформляти спектаклі за п'єсами Т. Шевченка та обдумував, як саме він би це зробив. І коли режисер Лесь Курбас вирішив здійснити 9 листопада 1922 р. до 106-ї річниці автора «Кобзаря» постановку вистави «Гайдамаки» за поемою Т. Шевченка, оформлення спектаклю було довірене саме Миколі Бурачеку як авторитетному знавцеві творчості Т. Шевченка. В історії національного театру інсценізація «Гайдамаків» вважається мистецьким шедевром і кращим спектаклем у літописі курбасівського «Молодого театру» та Першого державного театру УСРР імені Т. Шевченка.

Паралельно творилася Бурачекова шевченкіана — твори живопису та графіки (нараховує близько 50 творів). Першими стали ескізи декорацій до вистави «Утоплена» за мотивами творів Т. Шевченка (1919). 1923 р. з'явилася живописна картина «Пам'ятник Т. Г. Шевченку на його могилі». Від 1927 р. М. Бурачек постійно відвідував Канів, місця в Україні, пов'язані з життям Т. Шевченка, відтак, саме «Канівська серія» (назвемо картини «Дніпро з могили Шевченка», «Шевченкова гора», «Біля Чернечої гори» та ін.) є центральною в шевченкіані М. Бурачека. Підсумувала її картина «Рече та стогне Дніпр широкий», завершена 1941 р.

Ще більш важливим напрямком діяльності Бурачешевченкознавця було безпосереднє вивчення творчої спадщини Шевченка-художника.

Належить наголосити, що на початку ХХ ст. Т. Шевченко був відомий українському суспільству передусім як видатний поет. Частина еліти вважала його ідеологом національного державотворення. А талант Шевченка-живописця залишався поза увагою більшості діячів освіти та культури. «Особливо слід підкреслити роль М. Г. Бурачека у відновленні слави Шевченка як художника, — згадував один із

¹⁴ 1919 р. у журналі «Музагет» опублікував фундаментальне дослідження «Мистецтво у Києві», де йдеться зокрема й про Т. Шевченка-художника [4].

провідних шевченкознавців Євген Кирилюк. — Річ у тім, що ще до революції тривалий час мала місце недооцінка значення мистецької спадщини Шевченка. Його вважали епігоном Брюллова. Можна навести такий випадок. Перед революцією вдова одного колекціонера запропонувала харківському багатієві-меценату колекцію картин і малюнків Т. Г. Шевченка за дуже скромну суму — 3000 карбованців. Останній запросив відомого українського художника С. Васильківського (1854–1917) як експерта-консультанта. Дивно, але факт: С. Васильківський висловив думку, що сума 3000 карбованців — надто велика та досить за цю колекцію заплатити... 300 карбованців. На превеликий жаль, ця недооцінка тривалий час зберігалась і після... І тільки завдяки заходам Олекси Новицького (1862–1934), Василя Касіяна (1896–1976) та Миколи Григоровича Бурачека спадщина Шевченка-художника здобула належну історичну оцінку, видана в п'яти томах академічного видання, досліджується багатьма мистецтвознавцями. І першим із перших серед них був Микола Бурачек» [7].

«Серед багатьох сучасних знавців творчості великого художника Тараса Шевченка ім'я Миколи Григоровича Бурачека займає особливе місце, — писав професор В. Касіян. — Він один з перших українських радянських художників і працівників мистецтва взагалі мав можливість докладно ознайомитися з малярством і графікою нашого великого народного поета і художника... Завдяки його авторитетним порадам вперше вдалося розставити зібрану малярську і графічну спадщину Шевченка в хронологічному порядку, відповідно до основних періодів життя і творчості поета. Ця робота була основою, на якій розгорталася пізніше нова експозиція в галереї картин Т. Шевченка в Харкові та виставок у Києві й Каневі, організованих у зв'язку з 125-річним ювілеєм поета в 1939 році... Глибока ерудиція в області шевченкознавства, щира відданість справі правдивого висвітлювання творчості Шевченка та спостережливе око й почуття майстра-живописця є запорукою того, що наше шевченкознавство і наше малярство збагатяться новими цінними творами, що вийдуть з-під пера і пензля нашого ювіляра» [6].

1926 р. українське шевченкознавство отримало офіційне визнання очільників УРСР і в Харкові був відкритий Ін-

ститут Тараса Шевченка — науково-дослідна структура Народного комісаріату просвіти радянської України з філією у Києві¹⁵. Від 1931 р. М. Бурачек був співробітником Інституту Т. Шевченка, але визнаний живописець, від 1925 р. директор Харківського художнього технікуму, а від 1927 — професор Харківського художнього інституту, очевидно, був консультантом нової дослідницької інституції. Тим більше, що коли 1933 р. у Харкові була заснована Галерея картин Т. Г. Шевченка, М. Бурачек став її науковим співробітником. «Картинну галерею організувала молодь, — згадував Є. Кирилюк, — і консультація такого прекрасного знавця образотворчої спадщини Шевченка була потрібна на кожному кроці. Директор галереї (М. Мацапура. — В. А.) був хороший знавець мистецької техніки, але абсолютно незнайомий із спадщиною Шевченка. І тут ми — молодь, зверталися до Миколи Григоровича з кожною дрібницею. Зокрема, він підказав нам, що основна маса експонатів перебуває в Києві... Дирекція Інституту й галереї відрядила Якова Яковича Галайчука... і мене до Києва... Ми працювали щось зо два місяці. Потім добре спакували, замовили спеціальне купе на нас двох і перевезли картини до Харкова. Потім усі ці картини переглянув Микола Григорович і справді одна картина не належала пензлю Шевченка. Так ми познайомилися ближче й я переконався, як М. Бурачек ідеально знає мистецьку спадщину великого художника» [7].

Саме М. Бурачек вперше атрибутував сотні акварелей і картин Т. Г. Шевченка. Постійна участь у дослідницькій діяльності щодо вивчення спадщини Т. Шевченка знаходила своє відображення у літературно-публіцистичній творчості М. Бурачека. Першими його публікаціями були статті «Шевченко як художник», «Яким же буде пам'ятник на могилі Шевченка?», «Про портрети Т. Г. Шевченка», «Жіночі образи 40-х років у портретнім живописі Т. Г. Шевченка», «Малюнки Шевченка». Багато років митець вивчав серію графічних творів Т. Шевченка «Притча про блудно-

¹⁵ Інститут проіснував десять років і був закритий. За двадцять три роки незалежної України науково-дослідна структура так і не була відроджена й відсутні перспективи позитивного рішення щодо цього питання. Натомість у більшості цивілізованих країн діють подібні інститути, утверджуючи визначальне значення для історії цих країн відомих особистостей.

го сина» — протест проти атмосфери гніту та приниження людини в умовах самодержавної Росії. Про наслідки свого дослідження М. Бурачек розповів у спеціальній доповіді, з якою виступив в харківському Інституті Шевченка.

Зрозуміло, що у короткій статті немає можливості проаналізувати всі публікації Бурачека-шевченкознавця. Зупинемося на кількох, гадаємо, визначальних.

1933 р. побачив світ 62 том «БСЭ», де була надрукована стаття «Шевченко Тарас Григорьевич» [8], підписана «Е. Шаблиовский». В. Касіян у статті «Знавець образотворчої спадщини Шевченка» [6] твердить, що насправді її автором є М. Бурачек. Сумніватися у правдивості слів видатного митця, яким В. Касіян увійшов до історії української культури, підстав немає.

Належить наголосити, що стаття в «БСЭ» — одна з перших, що визначила концептуальні принципи оцінки поетаті та творчості Т. Шевченка. На самому початку М. Бурачек, опираючись на порівняння, зроблене О. Герценим, постатей російського поета О. Кольцова та Т. Шевченка, акцентує, що обидва вони видатні народні поети, але Т. Шевченко, крім того, увійшов до історії як політичний діяч і борець за свободу свого народу. Шевченко — поет і митець невіддільний від Шевченка — мислителя, котрий залишив по собі ідеологічний заповіт «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не Україні моє дружнєє Послание». Мрія Т. Шевченка про особисту волю невіддільна від мрії про свободу його народу. Зауважимо, що «Послание» датується 14 грудня 1845 р., а 25 грудня того самого року Тарас Шевченко пише свій «Заповіт» («Як умру, то поховайте...»). Це перше подібне визнання ролі Т. Шевченка в історії України, яке згодом дало можливість вітчизняним дослідникам зробити висновок про автора «Кобзаря» як про ідеолога українського державотворення. Поет бачить майбутнє своєї батьківщини лише як незалежної самостійної держави, що обов'язково постане на руїнах «в'язниці народів» — Російської імперії, у чому сучасне покоління українців переконалося, ставши очевидцями здійснення пророцтва Т. Шевченка.

Розуміння світогляду Т. Шевченка М. Бурачеком настільки актуальне, що деякі рядки його статті вражають: «Недаром он, разоблачая историю завоеваний царизма как

историю насилий и грабежа, мужественно отстаивал свободу Польши и угнетенных народов Кавказа; не даром он неустанно бичевал усмирителей, палачей, вешателей и холопов русского самодержавия, призывал совместными усилиями угнетенных народов одолеть своих общих угнетателей» [8].

Високо оцінював М. Бурачек літературну та мистецьку спадщину Т. Шевченка. До кінця днів шевченкознавця у його серці боролися сумніви: хто більший — Шевченко-художник чи Шевченко-поет. Свою статтю «Великий художник» у журналі «Малярство і скульптура» за травень 1938 р. [2] він починає твердженням «Біографія Т. Г. Шевченка починається фактично з біографії Шевченка-художника». І хоча у цій публікації автор зізнається, що «все-таки художник не дорівнював славі Шевченка-поета», у фундаментальній монографії «Великий народний художник» 1939 р. [1] — до 125-річчя автора «Кобзаря», М. Бурачек прийшов до висновку про рівновагу між цими іпостасями Т. Шевченка.

Оригінальність Шевченка-поета безсумнівна. Що ж до таланту Шевченка-художника, то час-по-час виникають дискусії. Так, у ранньому періоді учень Академії мистецтв був під впливом учителя К. Брюллова, потім захопився талантом Рембрандта-графіка та у зрілому віці пішов самобутнім шляхом: звільнився від Брюлловського засліпливого блиску та романтизму і віддав перевагу глибокому психологізмові. Рембрандт надихнув Тараса Григоровича на захоплення мистецтвом графіки — 2 вересня 1860 р. рада петербурзької Академії мистецтв присвоїла Т. Шевченку звання академіка. Згодом М. Бурачек поглибив своє розуміння ролі та місця Т. Шевченка в історії національної культури. Він називав його першим українським пейзажистом, першим митцем, який навічно потрапив у полон кількох муз.

Закономірно, що М. Бурачек став учасником усіх сучасних йому заходів, пов'язаних із іменем Т. Шевченка: був членом комітетів із спорудження пам'ятників автору «Кобзаря» у Харкові та Каневі, заснування музеїв Т. Шевченка у Києві та Каневі, редагував ювілейний альбом автолітографій харківських художників «Тарас Шевченко» та VII і VIII томи академічного видання творів Т. Шевченка.

Як йшлося вище, до 125-річчя Т. Шевченка М. Бурачек підготував фундаментальну монографію «Великий народ-

ний художник», котра не втратила свого значення і сьогодні [1]. Наступного — 1940 р. він виступив у Харкові з доповіддю «Перші ілюстратори «Кобзаря», де висловив власне бачення мистецтва ілюстрування книг, визначив роль митця, котрий покликаний мовою малярських засобів доповнити літературний твір, якомога більше розширювати виднокіл над ним.

Сподіваюся, сказаного досить для безальтернативного висновку, що Микола Бурачек — піонер вітчизняного шевченкознавства, що саме він почав досліджувати творчу художницьку спадщину автора «Кобзаря» ще тоді, коли вітчизняна громадськість сприймала Тараса Шевченка передусім як поета, і потрібна була багаторічна невтомна праця, щоб знайти вагомі аргументи для того, щоб поставити знак рівності між двома талантами Поета і Художника.

Чому ж тоді ім'я Миколи Бурачека сьогодні призабуте?

У Національній академії мистецтв і архітектури йому — одному із засновників цього вузу, ніби й віддано належне, але не як видатній постаті, визначному діячеві української культури. У публікаціях досить часто ім'я Метра вітчизняного пейзажу губиться у знеособленому «та інші». Так, у ювілейному солідному виданні «Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. 1926–2001. Сторінки історії» (К., 2003) у розділі «Шевченкознавство» про М. Бурачека немає ні слова¹⁶! Скромною згадкою про піонера-дослідника творчої спадщини автора «Кобзаря» відбувся й автор статті про «Шевченкознавство» у відомому двотомному «Шевченківському словникові» (К., 1978). У тому ж виданні знаний мистецтвознавець П. Білецький у статті «Притча про блудного сина» теж ні півсловом не згадав про дослідження серії малюнків Т. Шевченка, зроблене М. Бурачеком.

Подібних прикладів можна навести чимало¹⁷. Ніби існує якась змова, ініціатори якої передали естафету антибура-

¹⁶ Добре, що до видання потрапили спогади колишнього співробітника Інституту професора Ю. Бойко-Блохина (Німеччина), котрий віддав належне, як він пише, «патриціям української культури», зокрема, й М. Бурачекові.

¹⁷ Вже не кажу про те, що понад півстоліття в Україні не було влаштовано жодної виставки картин М. Бурачека. Щоправда, кілька творів Метра постійно експонується в київському НМУОМ і художніх музеях обласних центрів, передусім у Харкові.

чеківства своїм слухняним нинішнім нащадкам. До хрущовської «відлиги», коли імпресіонізм як антипод «єдино правильного» творчого методу — соціалістичного реалізму вважався ідеологами тоталітарного режиму «ворожим», «буржуазним» тощо, замовчування М. Бурачека було зрозумілим. А що заважає нині?

Гадаю, «забуття» пейзажиста і шевченкознавця пояснюється атмосферою, що панує у нашій культурі, де, як і в політиці, ситуацію визначають передусім не національні інтереси, а лідери згуртованих кланів і неформальних угруповань. Так, відомий у Києві мистецтвознавець Д. Горбачов у своїх публікаціях і нині закидає М. Бурачекові, що той не сприймав псевдоноваторство О. Екстер та О. Богомазова. Натомість, М. Бурачек, котрий сам після Краківської академії мистецтв удосконалював майстерність у Парижі та віддавав належне досягненням імпресіоністів, іронізував над механічним перенесенням на український ґрунт нових ідей зарубіжного мистецтва, чим грішили та грішать молоді художники. На переконання Метра мистецтво кожного народу повинно бути насамперед самобутнім, відповідати національним духовним інтересам. «...маємо свої Бердслеїв, під-Матіс-ків, гогенят...» — писав М. Бурачек в огляді «Мистецтво у Києві. Думки і факти» (1919), тому «Київ — центр України — не має свого мистецтва. Він — еклектик у штуці, «складочное место» для картин усяких напрямків, шкіл, національностей ... Сумна це історія. Художники, яким сам Господь Бог запропонував бути вільними, як вітер степу, непокірливими, як хвиля морська, художники шукають кому б вклонитися, якого б собі сотворити ідола, аби облизувати його руки, малювати радість й горе і при цій okazji покористуватися від променів його слави. Бо тільки власні щирість та безпосередність — ключі до світлого храму мистецтва» [4].

Сумна ця історія триває й нині. Щоб переконатися у цьому, досить відвідати новостворений у столиці «Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал». У 30-ті роки минулого століття вітчизняні митці мріяли колись зібрати у Києві твори українських художників зі всього світу, щоб на грандіозній виставці побачити все, що створено протягом віків. Мрія ця залишається нездійсненою й нині. Бо ми навіть не здатні відкрити самі собі живопис, наприклад, Олександра Мурашка (коли

молодь приїздила до Відня з бажанням вчитися, видатний художник Франц Штук відчитував її: «Чому ви їдете сюди? У вас у Києві є Олександр Мурашко. Вчіться у нього!»). Європейський, а то й світовий рівень талантів мали Г. Нарбут, брати Ф. та В. Кричевські, М. Жук, О. Архипенко, О. Грищенко, Я. Гніздовський, В. Хмелюк та багато ін. Та нам не до подібних заходів, бо ми втягнуті у жабомишодралівку різними навколومیстецькими ділками, котрі тремтять над шматком паперу чи полотна, якщо ті мають найменший стосунок до їхніх «кумирів», псевдомистецтво яких нав'язують суспільству. І поки це буде тривати, розвиток вітчизняного шевченкознавства йтиме манівцями, знесилиться у безплідних спробах знову й знову «переглядати» минуле на вимогу формування чергового неправдивого іконостасу з фальшивими іконами.

І насамкінець. У Європі нас чекають як народ із самобутньою культурою, а не як епігонів справді видатних митців світового масштабу. Європейцям буде цікавою галерея видатних постатей української історії, а не шеренга фальшивих псевдоукраїнців. Останнє залежить й від принциповості та патріотизму вітчизняних біографістів.

1. *Бурачек М.* Великий народний художник. З 75 репродукціями художніх творів Т. Г. Шевченка [Текст] / М. Бурачек ; під ред. О. І. Білецького і С. О. Гілярова. – Х. : Мистецтво, 1939. – 48 с. : іл.
2. *Бурачек М.* Великий художник [Текст] / М. Бурачек // *Малярство і скульптура.* – 1939. – №№ 5, 6.
3. *Бурачек М. Г.* Мое життя [Електронний ресурс] / М. Г. Бурачек // Бурачек, Микола Григорович. М. Г. Бурачек [Електронний ресурс] / [вступ. ст. "Мое життя" М. Бурачек ; ред. Гр. Портнов]. – Електрон. текст. дані (1 файл : 22,1 Мб). – К. : Мистецтво, 1937. – Режим доступу : <http://elib.nplu.org/object.html?id=589>. – Назва з екрану.
4. *Бурачек М.* Мистецтво у Києві. Думки і факти [Текст] / М. Бурачек // *Музагет: Місячник літ-ри і мистецтв.* – К., 1919. – № 1–3.
5. *Бурачек М.* Спогади про Г. І. Нарбути [Текст] / М. Г. Бурачек // *Бібліологічні вісті.* – К., 1927. – №1. – С.91–101.
6. *Касіян В.* Знавець образотворчої спадщини Шевченка [Текст] / В. Касіян // *Образотворче мистецтво.* – К., 1941. – № 3. – С. 21–22).
7. *Кирилюк Є.* «Шевченкознавець». 8.12 1982. – Домашній архів автора.
8. *Кирилюк Є.* Спогади. 1982. – Домашній архів автора.
9. *Шаблювский Е.* Шевченко Тарас Григорьевич [Текст] / Е. Шаблювский // *БСЭ.* – Т. 62. – М., 1933. – С. 176–185.

Микола Бурачек — зачинатель мистецької шевченкіани.
Аблицов Віталій, журналіст, громадський діяч (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. — К., 2014. — Вып. 11. — С. 102–117.

Стаття присвячена М. Бурачекові (1871–1942) — художникові, театральному діячеві, педагогу, піонеру вітчизняного шевченкознавства. Автор розглядає життя та творчість митця, його вклад у розвиток української культури. В центрі уваги автора статті вплив Т. Шевченка (1814–1861) на формування світоглядних та культурологічних принципів М. Бурачека. Також автор акцентує на проблемі сучасного вивчення життя та творчості піонера шевченкознавства.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, М. Бурачек, живопис, Україна, історія.

Nicholas Burachek — founder of domestic Shevchenko.

Ablitsov V., journalist, social activist (Kyiv).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. — К., 2014. — Vol. 11. — P. 102–117.

The article deals with N. Burachek (1871–1942) who was an artist, a theater figure, a teacher, a pioneer of domestic Shevchenko studying. The author considers the artist's life and works, his contribution to the development of the Ukrainian culture. The influence of T. Shevchenko (1814–1861) on formation of ideological and elucidative principles of N. Burachek is in the center of the article author's attention. Also the author accents on a problem of modern studying of Burachek's life and works.

Keywords: T. Shevchenko, N. Burachek, painting, Ukraine, history.

Николай Бурачек — зачинатель отечественного шевченковедения.

Аблицов В. Г., журналист, общественный деятель (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. — К., 2014. — Вып. 11. — С. 102–117.

Статья посвящена Н. Бурачеку (1871–1942) — художнику, театральному деятелю, педагогу, пионеру отечественного шевченковедения. Автор рассматривает жизнь и творчество художника, его вклад в развитие украинской культуры. В центре внимания автора статьи влияние Т. Шевченка (1814–1861) на формирование мировоззренческих и культурологических принципов Н. Бурачека. Также автор акцентирует на проблеме современного изучения жизни и творчества пионера отечественного шевченковедения.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, Н. Бурачек, живопись, Украина, история.